

ВІДТВОРЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Фразеологізми, здатні за певних комунікативних умов репрезентувати локальну семантику, співвідносні з обставинними прислівниками місця, виконують обставинну функцію, мають подібні диференційні, семантичні та формальні ознаки. Проте вживання фразеологічних одиниць, як засобів вторинної номінації, у ролі обставин місця впливає з конкретної потреби – охарактеризувати з певним експресивно-емоційним відтінком дію або процес щодо її локальної ознаки. Наприклад: А все ж, як не пильнували жандарми й шпики на заводах, вони не бачили й не могли бачити того, що діялось у них *під самим носом...* (Скляр).

У наведеному реченні фразеологічна одиниця *під самим носом* з певним відтінком образності вказує на надзвичайну близькість предмета до відповідного суб'єкта.

У сучасній українській мові фразеологічні одиниці здатні виражати різні відтінки просторової семантики. Частотність вживання подібних фразеологізмів надзвичайно висока, оскільки будь-яка дія чи процес відбуваються обов'язково в просторі.

Функціонуючи у реченні, фразеологізми з відповідною експресивністю виражають місце чи простір, де відбувається, куди або звідки спрямовується дія тощо. З функціонального погляду в сучасній українській мові серед фразеологічних одиниць, як і серед відповідних лексем, можна виділити два різновиди фразеологічних одиниць: а) фразеологізми, які вказують на місце дії або стану; б) фразеологізми, які виражають напрям дії або стану.

Фразеологічні одиниці, які вказують на локалізацію дії або стану, що виражається відповідним дієсловом: присудком двоскладного речення або головним членом односкладного дієслівного речення.

Власне обставини місця, виражені фразеологізми, з характерною для них експресивністю, образністю вказують на те, що дія або стан локалізуються:

а) поблизу відповідного об'єкта: *під носом, під самим носом, під боком, рукою дістати, як палицею кинути, на кид стріли, не за горами, недалеко ходити, по праву руку, по ліву руку, перед очима, за два кроки, під рукою, під руками, плече в плече, плече до плеча, плече з плечем, лікоть в лікоть* та ін.

Наприклад: А все ж, як не пильнували жандарми й шпики на заводах, вони не бачили й не могли бачити того, що діялось у них *під самим носом...* (Скляр), *під самим носом* – «дуже близько від когось»; Дорошук... не міг собі простити, що не він викрив тоту халтуру, не помітив того, що робилося в нього *під самим носом* [8, с. 559]; – Як курить хто мені

під носом, то, здається, оддав би все... [8, с. 559]; Князь Володимир не тільки велить будувати вали в полі... Дніпро, залишає *по праву руку* Соляний шлях... (Скляр), *по праву руку* – «з правого боку від кого-, чого-небудь»; Здається, що імператор робить божевільний крок, – *по ліву руку* в нього залишаються всі головні сили Самуїла... (Скляр), *по ліву руку* – «з лівого боку від кого-, чого-небудь»; Вже *не за горами* були передові сили німецької інтервенції [7, с. 188], не за горами – «близько, недалеко»; Переправа *під боком* у ворога проходила добре [7, с. 44], під боком – «дуже близько, поруч»; ...Темно зробилося, як під кобеньком, *за два кроки* поперед себе нічого не видно [7, с. 401], за два кроки – «зовсім близько» та ін.;

б) поза відповідним об'єктом (без його відома): *за спиною*, *за плечима*, *за плечима та за очима* та ін. Наприклад: Покойові їй проходу не дають: пройде вона – очима так і проводять, *за спиною* регочуть [8, с. 847], за спиною – «позаду кого-небудь»; Хоч сивина і припорошила скроні, Хоч *за плечима* вже півсотні літ... [8, с. 647]; Всі знали, що *за його плечима* довгі роки царської каторги... [8, с. 647]; – Тільки що була Вербівка, а тут уже... Еге ж, масте собі так! Вербівка давно зосталася *за плечима та за очима* [8, с. 647], за плечима та за очима – «далеко позаду» та ін.;

в) навколо відповідного об'єкта: *на кожному кроці*, *у світах*, *по далеких світах*, *по всіх усюдах*; *із краю в край*, *з краю і до краю*; *по далеких світах* та ін.

Наприклад: Нелегко було це зробити: не тільки лодії, а й чайці важко пролетіти між цими похмурими скелястими берегами, і *на кожному кроці* тоді можна було ждати опору, зради... (Скляр), *на кожному кроці* – «скрізь, усюди»; – Якби не та панщина, може б, і мати ваша була б жива, і я не тинявся б *у світах* [8, с. 786], *у світах* – «скрізь»; «Чомусь на вечорі було більше дівчат, аніж хлопців. Чи то недавня тяжка війна порозкидала юнаків *по краю і по далеких світах*... [8, с. 786], *по далеких світах* – «скрізь»; Ви писали страшну масу дрібних дописів *по всіх усюдах* [8, с. 916], *по всіх усюдах* – «скрізь, де тільки можна»; *Україну з краю в край* проходили з боями, червоно танув сніг в пожежах барикад [7, с. 395], *з краю в край* – «по всій території» та ін.;

г) на великій відстані від об'єкта: *край світу*, *у чорта в зубах*, *за десять кроків*. Наприклад: – Земляки! Краяни! Опинилися ви, бачу, *край світу* і не знаєте, куди голови схилити» (Скляр), *край світу* – «дуже далеко»; Гостро пахло дощем, хоч може ти задубів, як маєш сидіти *десь у чорта в зубах* [8, с. 955], *у чорта в зубах* – «у віддаленому або якому-небудь невідомому місці» та ін.

Фразеологічні одиниці у ролі обставин місця у структурі речення можуть вказувати на напрям дії або стану. На відміну від власне обставин місця, які в експресивно-образному плані конкретизують місце у просторі, де локалізується дія чи стан, обставини з семантикою напрямку вказують на кінцеву або вихідну точку дії чи стану. Фразеологічні обставини із значенням напрямку в реченні поєднуються із дієсловами, які виражають загальне значення руху або переміщення: обставинні фразеологізми із

значенням вихідної точки поширення дії або стану, наприклад: Сюди прямували з усіх кінців Угорщини ті, що не могли всидіти в рідному домі» (Скляр), з усіх кінців – «звідусіль»; У таборі, в нашвидку збудованих бараках, просто на землі покотом лежали люди, яких фашистські загони пригнали сюди з долини й з усіх усюд Верховини... (Скляр), з усіх усюд – «звідусіль»; Коли сонце стало над горами, до середини села нестримним потоком з веселим гомоном пішли з кичер і з усіх куточків люди... (Скляр), з усіх куточків – «звідусіль» та ін.

У наведених реченнях фразеологічні одиниці, зі значенням вихідної точки поширення дії співвідносні за семантикою: з усіх кінців, з усіх усюд, з усіх куточків, зо всіх кінців – «звідусіль».

Таким чином, фразеологізми досить часто використовуються для характеристики локальної ознаки дії або процесу, вносячи в контекст певний експресивно-емоційний відтінок. У контекстуальних умовах найкраще виявляється метафоричність фразеологізмів, найповніше розкривається їх експресивно-стилістичний характер.

Список використаних джерел

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. – 2-е вид. доп. і перероб. – Харків: Вища шк., 1983. – 137 с.
 2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1983. – 134 с.
 3. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 154 с.
 4. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення. – Львів: Просвіта, 1994. – 63 с.
 5. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.
 6. Сучасна українська мова: Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 509 с.
 7. Фразеологічний словник української мови: в 2-х томах / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 1. – С. 1–528.
- Фразеологічний словник української мови: в 2-х томах / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 2. – С. 529–980.